

pen ugyanazt mondó hármójuknál minden-
képpen fontosabb a legutolsóként említett
mondanivaló — különösen ennél bántó azon-
ban a fogalmazás pongyolása, hiszen „a
nagy versekben jelentős mondanivaló is fel-
található” mondatot igen könnyű arisztokra-
tikusan félreérteni: mintha nem minden mű-
vészi alkotás lényege lenne a mondanivaló.
Ezek az öletszerűen csoportosított vonások
azonban nem is a líra, hanem általában a
költészet alkotásaira jellemzők. Akkor sem
merítenék ki az idevágó lényeges vonásokat,
ha úgy fognánk fel őket, a líra kizárólagos
tulajdonjegyeinek azonban semmiképpen sem
tarthatjuk éppen ezeket. Különösen akkor
válík ez világossá, ha a szempontokat össze-
hasonlítjuk másféle, marxista megközelítési
kísérletekkel. Tyimofejev például a lírát
három jellemvonás segítségével különbözteti
meg a többi műfajcsoporttól.²³ Elsőként a
lírai alkotás hősenek a maga egyedi meg-
nyilatkozásaiban, konkrét élményekben való
ábrázolását említi. Ezzel szemben Komlós
— ha általában hasonlóan vélekedik is a
líraiság és az élmények kapcsolatáról —
mindvégig inkább a lírikus, mint a lírai alkotás
szubjektivitását említi. (14. l.) Tyimo-
fejev második jellemvonásként a már emli-
tett ábrázolás szubjektivitását sorolja fel,
vagyis hogy ez az ábrázolás nem elbeszélés
formájában, hanem az egyén közvetlén élmé-
nyeként jelenik meg. Harmadszor az élmény
individualizálása jellemzi a lírát. Ez megmu-
tatkozik a nyelvi formában (az emócióra
jellemző beszéd tipizálásában), valamint az
érezkelt életjelenségeknek a lírai hősz élmé-
nyévé alakításában. Amikor ezeket a szem-
pontokat szembeállítjuk a Komlós említette
négygel, nem azt hiányoljuk, hogy Komlós
Aladár nem a másik kutató nézeteit fedezte
fel. Ez a párhuzamosság azonban megmutatja,
hogy ugyanazokat a jelenségeket is más
rendszerben hogyan lehet jobban, szervezet-
tebben összegezni. Tyimofejev foglalmainak
láncolatában éppen a szigorú következetes-
ség nyeri meg az olvasót. Csakugyan: csu-
pán a lírai költő és a lírai alkotás líraiságá-
nak megkülönböztetésével, a művészetnek az

objektív valóságból kiinduló, azt szubjektí-
ven átformáló, majd ismét objektívizáló vol-
tából érthető meg a lírai alkotás és maga a
líra is. Ilyen vizsgálatban azután helyet kap
a tipizálás, a lírai realizmus és a tudatos
szervezés Komlós által elhanyagolt kérdés-
köre is, ha ilyen szempontokkal dolgozik a
kutató, csupán modern példaanyagából is a
lírára általában jellemző törvényszerűségek
lennének megfigyelhetők.

Sok más kérdésről is lehetne még Komlós
könyvével kapcsolatban beszélni, hiszen ha
nem is oldja meg mindazt, amiről művében
szó esik, problémákban gazdag ez a kis
alkotás. Mindezeknek a kérdéseknek elemző
vizsgálata azonban nem lehet egy ismertetés
feladata. Az eddig említett nézetek terjedele-
m szerint ugyan a művesce kis részét teszik
csak ki, ennek azonban alapvető és elvi jelen-
tőségű részeit érintik. Annál is inkább ezek-
nek a részeknek az elemzése volt a fontos,
mivel Komlós közülük keveset gondol
végig, érlel meg teljesen. Ha művének álta-
lában jellemző tévovaságát, sokszor önmagá-
nak is ellentmondását a szerkesztés és stílus
esszé-jellegéből megértjük, noha indokoltak
nem nevezhetjük; azt azonban minden-
képpen helytelenítjük, hogy a következteté-
sek jó része — akarva-akaratlan — az
idealista esztétikákból jutott el a műbe, ott
él tovább. Maga a szerző ugyan említi a
marxista esztétika kategóriáit, módszeréhez
is közeledik; mégis túlságosan közel marad
a polgári irodalomtudományhoz, nemegy-
szer önmaga régiebb nézeteihez, és ez a körü-
lmény rendkívül nehezíti teszi számára a
kérdések helyes megoldását. A kitűzött fel-
adatokon kívül is sok kérdés kerül szóba,
megnyugtató feleletet azonban éppen a leg-
inkább fontosaknál kell nélkülöznünk. Az a
tény, hogy évek óta Komlós műve az első
ilyen tárgyú munka, nemcsak a mű hatásait
növeli meg: arra is ráébredheteti olvasóit,
irodalomelméleti kutatásainknak mennyire
sürgető feladata lenne egy nagyobb szabású,
marxista lírai poetika megalkotása.

Voigt Vilmos

CSANDA SÁNDOR: A TÖRÖKELLENES ÉS KURUC HARCOK KÖLTÉSZETÉNEK MAGYAR—SZLOVÁK KAPCSOLATAI

Bp. 1961. Akadémiai K. 223 I. 4 t. (Irodalomtörténeti Füzetek 32.)

„A szlovák kuruc költészet kérdése a
múltban inkább magyar irodalomtörténeti
probléma volt”, mondja a tanulmány írója

²³ ТИМОФЕЕВ, Л. И.: Основы теории литера-
туры. Москва. 1959. 334.

(97. l.). A szlovák irodalomtörténet nem
ismerte a kuruc költészet fogalmát, nem tar-
totta nyilván a kuruc mozgalmak költői
visszhangját.

A felszabadulásig a két nép kutatói
általában nem vizsgálták azokat a mozza-

natokat, melyek a történeti együttélés közös gazdasági és társadalmi rendszerében a dolgozó tömegek századokra visszanyúló közös harcát igazolták volna. Ha egyáltalán felmerült ilyesféle törekvés, a XVIII. század végétől kezdve jelentkező, a XIX. században egyre erősödő és a XX. században is tudatosan szított nacionalista állásfoglalásuk eleve szembeállította őket, s a külön magyar és külön szlovák szempontból értékelt kérdések nacionalista viszálykodások tárgyai lettek. Így érvényesült a közös gyökerű nacionalizmus kétféle törekvése a kuruc mozgalmak vizsgálatában is. Miközben a magyar szakemberek lelkesedéssel és rajongással írtak a „hazafias” szlovákok helytállásáról, és a túlbuzgó hazafiság és nemzeti öntudat képviselői előre felállított tételek alapján keresték eszméik igazolását a XIX. század végén „gyűjtött” szlovák történeti énekekben és kuruc dalokban, a cseh és szlovák kutatók negatív módon emlegették a kurucok lázadását, s vele kapcsolatosan szlovák nemzeti törekvéseket igyekeztek igazolni. Sem egyik, sem másik részről nem ismerték fel a harcok igazi indítóokait, vagy azt félre magyarázták, és a XVII. századvégi és XVIII. századeleji viszonyok közt egyáltalán nem létező, csak később fellépő nacionalista törekvéseket vetítették vissza a kuruc mozgalmak korába. Politikai megkülönböztetést és magasfokú nemzeti öntudatot erőszakolva, a gazdaságilag és társadalmilag feudális Hungáriában pl. a turóci nemesség opportunistá magatartásában szlovák nacionalista eszméket, a szlovák jobbagytömegek fegyverfogásában a magyar nemzethez való hűséget akarták felfedezni.

Közös múltunk hagyományait meg kell tisztítanunk ezektől a zavaró mozzanatoktól, a burzsoa nacionalizmusnak itt-ott még ma is jelentkező elfogultságaitól. Szocialista társadalmunk építésében a két szomszédos nép között annál szilárdabb és őszintébb barátság alakul ki, minél inkább bebizonyosodik, hogy a múltban is az együttműködés, a közös harc volt kapcsolataink életető eleme, törvényszerűsége.

Közös múltunknak éppen egyik legértékesebb szakasza a XVII. század végének é, a XVIII. század elejének kuruc mozgalma mely a földesúri kizsákmányolással, a Habsburg elnyomással, a katolikus egyház erőszakos térítésével szemben fontos szociális célkitűzések megvalósításáért, az idegen hódítókkal és a lelki terrorral szemben a szabadságért fogott fegyvert. A társadalmi haladásért, a nagyobb szellemi szabadságért, az emberibb életért folytatott harc adja meg a kuruc mozgalmaknak haladó jellegét. Ezért tett hasznos szolgálatot a szerző a két nép barátsága és a proletár nemzetköziség ügyének, mikor régebbi tanulmányait ki-

egészítve, a téma „későbbi teljes és végleges feldolgozása” részeként már most publikált tanulmányában a kuruckori szlovák—magyar kapcsolatokat a történelmi materializmus módszerével vizsgálva megtisztította a régebbi kutatások tévedéseitől, és eddigi ismeretlen levéltári dokumentumok, történeti és irodalomtörténeti tények feltárásával új megvilágításba helyezte az eseményeket és azok tükröződését.

A tanulmány *Szlovák—magyar kapcsolatok a Rákóczi-felkelésben és a kuruc mozgalom hatása a szlovák költészetre* című jelentősebb része nem egyenlő fontosságú cikkekből áll. Közülük az első („A szlovákság részvétele a kuruc küzdelmekben”) foglalkozik a szlovák jobbagyoknak a kuruc küzdelmekbe való bekapcsolódásával. Thököly hadjáratának és Rákóczi mozgalomának döntő csatái a mai Szlovákia területén zajlottak le, ezekben a küzdelmekben szlovák tömegek részvétele fontos tényezőként játszik szerepet. A szerző sok szlovák és magyar nyelvű dokumentummal bizonyítja, hogy milyen erős volt a népi jellegű kuruc mozgalom ezen a területen.

Az első tanulmány többi öt fejezete arról ad képet, milyen költészeti visszhangja volt a szlovákok részvételének a kuruc küzdelmekben.

Eddig, néhány magyar nyelvű emléken kívül (Tolvaj Ferenc, Dálnoki Veres Gerzson krónikájának és még néhány versnek nem jelentős részlete mellett a több XVIII. századi másolatban fennmaradt *Nem tudom én semmit tőtul* kezdetű makaróni vers) a magyar irodalomtörténet a Matunák Mihály által gyűjtött, továbbá a Ján Kollár népköltészeti gyűjteményében kiadott kuruc tematikájú dalokban kereste a szlovák kuruc költészetet. Miközben a szlovákok maguk ilyesféléről nem is beszéltek, a magyar kiadványokban, történeti, meg irodalomtörténeti művekben főleg Matunák gyűjtésének darabjaira hivatkoztak. A tanulmány szerzője ezekről bebizonyítja, hogy a Matunák által „gyűjtött” egyéb szlovák történeti énekekkel együtt valamennyi hamisítvány, vagy legjobb esetben részben vagy egészben ártírt népdal, a kuruc romantika XIX. századi terméke. Szüleménye annak a hamis szemléletnek, mely a szlovákok részvételét a Rákóczi-felkelésben a XIX. századi magyar hazafiság alapján akarta megmagyarázni.

Igen jelentős dolog számunkra, hogy tudomásul vegyük ezeket a tényeket. Állig pár éve jelent meg egy kuruckori költészeti antológia, mely a szlovák kuruc költészetet Matunák három hamisítványával és egy negyedik, nem megnyugtatóan hiteles szájhagyományi emlékekkel illusztrálta, és idézett belőlük részleteket mondanivalójának bizonyítására. (A *kuruckor költészete*. Összeáll.:

Dávid Gyula és Tordai Zádor. Bukarest, é. n. (1956). I. 86—88; II. 45, 76—78, 139—140, 256—262.)

Helyesen mutat rá a tanulmány írója, hogy bár Ján Kollár népköltészeti gyűjteményében számos kuruc motívumot tartalmazó dalt olvashatunk, ezek sem tekinthetők hiteles kuruckori alkotásoknak. Kuruckori származásuk nem bizonyítható, részben magukon hordják a műköltés nyomait. Legfeljebb valamely feltételezett kuruckori ének kései változatai, átköltései. Az a körülmény, hogy ezekben és számos más szerelmi, pásztor, katona tárgyú dalban kuruc motívumokat találunk, annak a jele, hogy a szlovák néphagyományban és népköltészetben a kuruc mozgalmak mély nyomokat hagytak. De „a népköltészeti termékekben lehetetlen megkülönböztetni az eredeti kuruc motívumokat a későbbi beleszövésektől.” A szlovák népdalgyűjtemények azt bizonyítják, ahogyan a magyar költészetben, úgy a szlovákban is tartósan őrizték a kuruc harcok, Rákóczi emlékét. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a Habsburg-ellenes nemesi ellenállásnak is több szlovák emléke ránk maradt. A szlovák nép kuruckori anti-feudális küzdelmének nyomait, hasonlóképpen a magyarhoz, a betyárköltészetben kereshetjük. Az elégedetlen szlovák parasztság éppúgy várta a kuruc világot visszatérését, mint az alföldi. Titokzatos agitátorok járták az országot, és hosszú listákat készítettek a felkelésre jelentkező parasztokról.

A kurucjellegű szlovák népdalok lehetnek kuruckori énekek töredékei, lerövidült változatok, de ugyanúgy lehetnek a kuruc időkre való visszaemlékezés bizonyítékai. A szlovák evangélikus egyházi körökben népszerű kuruc tematika XVIII. századi költészeti emlékeként egy érdekes, 18 versből álló ciklust közöl is a szerző. „A kuruc mozgalom későbbi szlovák visszhangjáról külön tanulmányt kell írni”, mondja ugyanő.

Messzemenő következtetéseket a múlt század végén lejegyzett néphagyományi emlékekből a *kuruckori* szlovák költészetre vonatkozólag nem vonhatunk le. Ezt csak az abszolút értelemben hitelesnek tekinthető, egykorú vagy közelkorú feljegyzésben ránk maradt emlékek alapján tehetjük. Ezeknek kell kárpótolniuk azokért a veszteségekért, melyeket a Matunák-féle hamisítások miatt elszenvedtünk.

A kuruc mozgalmakkal egykorú vagy közel egykorú hiteles szlovák vers azonban ez ideig gyér számban került napfényre. Mennyiségileg és minőségileg sem áll arányban azzal a szereppel, melyet a szlovák nép játszott a küzdelemben. A szerző fáradozása mindössze négy ilyen emlék számbavételét eredményezte.

Az egyik Eger várának 1596-ban a törö-

köktől történt elfoglalását tárgyaló históriás ének befejező része, melyet Csanda németellenes hangja miatt gondol az énekeskönyv iratási évéből, 1674-ből származottnak. Érvételese elfogadható, de nem feltétlenül bizonyító erejű. Adataink vannak rá, hogy a XVI. és XVII. sz. fordulóján Magyarországon volt olyan németellenes hangulat, mely a históriás ének befejezését megmagyarázza. (RMKT XVII/1. köt. Bp. 1958. 498.) De még ha Thököly idejében keletkezett volna az ének vagy ennek változata, a kuruc versek közé való sorozása külsődleges jegyek alapján történt.

A Rákóczi-mozgalom elejéről keletkezett versként tárgyalja Csanda azt a hatsoros allegorikus versikét (Anagramma Slavicum), melyben a rák a kurucokat, a sas a németet jelképezi. Nem valószínű azonban, hogy a sas másodszeri említése a lengyelre, az oroszán pedig a franciára utalna.

Valószínűleg a Thököly felkelése utáni időből való az a klerikális, Habsburg-párti, erősen eretnekellenes vers, melyhez hasonló magyar nyelven is támadja a katolikus hitre térni nem akaró felekezetteket, s az ország pusztulását nekik tulajdonítja. Úgy látszik, az éneket a XVIII. században históriások terjesztették katolikus búcsúkon, mivel két különböző XVIII. századi nyomtatványban is ránk maradt. Nem kell azonban feltétlenül feleletként felfognunk egy feltételezett ismeretlen kuruc tárgyú versre, megáll magában is, ezt mutatják latin és magyar nyelvű analógiái.

A Rákóczi-mozgalom után keletkezett *Walky a Rabelio Rakoczy Ferencza II. c.* krónikás énekek kuruckori eredete nem eléggé bizonyított. A „Sumowne wipsany” című arra enged következtetni, hogy egy részletesebb mű kivonata. Csak felvidéki eseményekkel foglalkozik, Erdélyről, az Alföldről és a Dunántúlról semmit sem ír. Viszont a felvidéki hadi eseményekkel kapcsolatosan apró részleteket is előad. Arra lehet következtetni, hogy egy kurucokkal rokonszenvező, de a mozgalom után megalkuvó magatartást tanúsító evangélikus ember szerezte.

E pár szlovák nyelvű kuruckori verses emlék alapján nagyon szegényes képet alkotunk magunknak a korabeli szlovák költészetéről. Kétségtelenné látszik, hogy a további kutatások még újabb dokumentumokat hoznak majd a napvilágra. A szlovák népköltészetben őrzött számos kurucmotívum és az egykorú vagy az eseményekhez közelkorú írásos feljegyzés gyér nyomain arra a következtetésre indítanak bennünket, hogy a szlovák „zbojnik”-ok között kevesebb számú írástudó, prédikátor-, iskolamester-, deák-elem volt, mint a magyar szegénylegények között.

A második tanulmány (A „Szilágyi és Hagymási” széphistória szlovák és magyar változata s a monda eredetének kérdése) megírásában az a szándék vezette a szerzőt, hogy a szlovák és magyar irodalomtörténe-szek kapcsolatát a múltban sokszor mérgező, nacionalista jellegű vitáiban keletkezett félreértéseket helyre igazítsa, a kölcsönös gyanúsítgatásokat és sértődöttségeket eloszlassa. Ennek a békéltető eljárásnak a módszerével Csanda úgy tárgyalja a problémát, hogy az egymásutáni rendben írt tanulmányokat ismerteti, és a „végső szó kimondásának igénye nélkül”, mégis mint legvalószínűbb következtetést állapítja meg, hogy „a széphistóriát magyarból fordították szlovákra, de a szlovákból való fordítás sem elképzelhetetlen”. A magyarból való fordításnak legfőbb bizonyítékai a szlovák szöveg nyelvi sajátosságai, hungarizmusai. A kérdést megnyugtatóan eldöntő változat, mely az átültetés alapjául szolgálhatott, még ez ideig nem került elő. Nem sikerült megtalálnia a szerzőnek a széphistória konkrét forrását sem. Új hipotézisként veti fel, hogy „a széphistória egy hosszabb (esetleg több műből egybeolvasztott) történet tartalmának elmondása”.

Ez az óvatos megfogalmazás és a feltételezések gyakorisága a határozott állásfoglalás helyett jellemző sajátossága Csanda egész könyvének. A régi ellentéteket kibékítő, a két nép kutatóinak együttműködését szolgáló szándéknak vagy az adatok elégtelenségének a következménye ez?

A kellő határozottság hiánya azonban megfigyelhető más vonatkozásban is. Az egyes versek, változatok, kéziratok leőhelyét nem mindig jelöli meg filológiai alapaossággal. Pontos adatszolgáltatás helyett

megelégszik ilyen általánosságok közt mozgó megállapításokkal: „a vers kézírata még szintén a kuruckorból ismeretes”, „kuruckori szerző írta”, „több XVIII. századi másolatból ismerjük”, ahelyett, hogy közölné azokat a meghatározó kritériumokat, melyek kétségtelenné tennék számunkra is, hogy a szóban forgó kézirat vagy vers csakugyan egykorú (és nem egykori, mint ahogy ez ismételtlen így olvasható!). Adós marad annak meghatározásával, hogy mit kell kuruckoron értenünk; A *Walky a Rebellie Rakoczy Ferencza II.* kétségkívül a mozgalom bukása után keletkezett vers, mégis kuruckori (XVIII. századi) kézírásban maradt fenn. Több ízben hiányzik a kéziratok, a szövegek leőhelyének pontos feltüntetése. Thaly megállapítását, hogy ti. a *Nem tudom én semmit tőtul* közvetlenül a Rákóczi-felkelés bukása után keletkezett, vitatja, de „tény”-ként csak azt szögezi le, hogy „csak a trencsényi csata után keletkezhetett”. Csanda kétségtelen érdeme, hogy hozzájárult könyvével a magyar és szlovák nép kapcsolatainak felmérésében hosszú időn át gátló akadályként jelentkező hamis, nacionalista történetsszemlélet felszámolásához. Napfényre hozott egy csomó történeti és irodalomtörténeti anyagot. [Ezeknek egy részét eredeti nyelven közli is tanulmányának Függelékében 187—207. l.] A kutatások mostani állása alapján ezek az adatok máris értékes hozzájárulások ahhoz, hogy képet alkossunk magunknak a kuruckori társadalmi és politikai küzdelmekben részt vevő magyarországi népek közös összefogásáról és ennek a legfőbb tanulóságnak költészeti visszhangjáról. Hasonló kísérletek nagyon szükségesek lennének román és ukrán vonatkozásban is.

Varga Imre

TOMPA MIHÁLY VÁLOGATOTT MŰVEI

Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Bisztray Gyula. Bp. 1961. Szépirodalmi K. 719 l. (Magyar Klasszikusok)

Felszabadulás utáni irodalomtörténetírásunkban igen kevés szó esett Tompa Mihályról. Jellemzésül elég megemlíteni, hogy az utóbbi másfél évtizedben egyetlen olyan tanulmány sem látott napvilágot, amely vállalkozott volna arra, hogy életműve átfogó értékelését adja, s kijelölje helyét irodalmunk reformkorvégi és abszolutizmuskori történetében. Mindössze Komlós Aladár tizenhat-aldalmi portrérajza (l. A magyar költészet Petőfitől Adyig. Bp. 76—91. l.) idézte fel, inkább az összefoglalás, mint az életmű beható elemzésének igényével a költő képét, de ez már rendeltetésénél fogva sem töreked-

hetett többre, minthogy néhány vonással jellemezze Tompa költészetét. Az irodalomtörténetírás e mulasztását csak súlyosbítja, hogy az elmúlt tizenöt év során, jórészt az előbbieket miatt nem került sor érdemben Tompa műveinek újrakiadására, kiszélesült olvasóközönségünkkel való megismertetésére sem. Mindez íg lehetőségeket nyitott Tompával kapcsolatban a múltból öröklött, s nemegyszer különböző elfogultságoktól befolyásolt vagy egyoldalú, Tompa munkáságának csak bizonyos részeit hangsúlyozó értékelések továbbélése előtt.

A jelen kötet feladatai a fentiekből egy-